

Birte Hjorth

DEGNENE I HOLLÆNDERBYEN

- om skolen, kirken
og de gejstlige
indtil 1812

Udgivet i 1980
i anledning af
Dragør lokalhistoriske arkivs udstilling
»St. Magleby før og nu«.

Redaktion: Birte Hjorth

Tilrettelægning: Jørgen Albinussen

Foto:

Dirch Jansen

Lokalarkivet i Dragør/St. Magleby

Degnene i Hollænderbyen

- om skolen, kirken og de gejstlige indtil 1812

Allerede i middelalderen var der knyttet degne til kirkerne. Efter reformationen og op i 1600-tallet skulle degnen ringe med klokken, bede ind- og udgangsbønnen, lede sangen og assistere præsten under gudstjenesten, samt holde kirken ren og kirkegården ryddelig. Han skulle endvidere være postbud for præsten ved at besørge hans embedsskrivelser. Desuden skulle han holde degnelæsning, d.v.s. undervise sognets ungdom i katekismen. De unge skulle nemlig eksamineres af præsten i deres »børnelærdom« - den lære om Guds ord, der var indprentet dem i deres barndom - inden de fik lov at gå til alters, og havde man ikke været til alters, kunne man hverken blive trolovet og gift eller få skudsmål og rejsepas og slet ikke få en gård i fæste. Denne degneundervisning foregik sædvanligvis hver søndag i kirken og bestod i udenadsterperi der var formet som spørgsmål og svar. I løbet af 1600-tallet blev det almindeligt, at degnen holdt skole for sognets børn, og ved skoleforordningen af 1739 blev han forpligtet til at holde skole i den landsby, hvor kirken var beliggende. I de andre landsbyer kunne der ansættes en skoleholder eller substitut, stedfortræder for degnen. Var degnen ikke selv i stand til at undervise, skulle han holde en medhjælper hertil. Der kom også krav om, at degnen skulle være en studeret mand, men denne fordring var mange steder umulig at gennemføre. Degnen havde i almindelighed fri bolig og lønnes som regel med naturalier, ofre ved jul, påske og pinse samt gebyrer for medvirken ved kirkelige handlinger (accidenser).

Under oplysningstiden i slutningen af 1700-tallet steg interessen for undervisning og opdragelse af børn og unge - især inspireret af den franske filosof Rousseaus tanker. Gamle skikke og institutioner stod for fald, samtidig med at nye ideer stillede krav om ny organisation. Blandt det, der skulle forsvinde, var degnen. Fra hans oprindelige funktion som kirkens tjener, var han efter 1739 først og fremmest blevet lærer for sognets børn, og som sådan var han nu ikke mere god nok. Det skulle nu være skoleholderne, der var enerådende, og de skulle kvalificeres hertil på særlige uddannelsesanstalter, seminarier, hvoraf det første oprettedes 1791 på Blågård. Degnens kirkelige pligter skulle deles mellem sognets lærere, som så til gengæld også delte det nedlagte degneembedes fortjenester. Disse tanker lovfæstedes 1814, men forandringen strakte sig over mange år i takt med, at degneembederne blev ledige.

Forholdene i Store Magleby

I St. Magleby var forholdene ret specielle. De hollandske bønder holdt igennem flere hundrede år stædigt fast ved deres eget sprog, som de nærmest betragtede som et privilegium. Det var i hvert fald med til at skabe afstand og skille dem ud fra den gemene hob af danske fæstebønder. At kunne undervise her krævede derfor nogle sproglige forudsætninger, som ikke var en almindelig dansk landsbydegn beskåret. Så det var måske af den grund, at det fra 1670 var den samme slægt - i 4 generationer - der har siddet som degne her, lige til embedet blev nedlagt i 1812.

Bernhard Höckelmann

Hvem der var degn i St. Magleby i 1500-tallet i den første tid efter hollændernes ankomst, ved vi ikke noget om. Vi skal op i midten af 1600-tallet for at få en formodning om, hvilke personer der har betjent embedet. 1640 begynder den første bevarede kirkebog for St. Magleby sogn, samtidig med at magister Jørgen Harder fra Ditmarsken tiltrådte embedet som præst for menigheden i Hollænderbyen og Dragør. Denne kirkebog er vel nok det ældste arkivalie, der kan fortælle os noget om livet dengang. Imidlertid oplyser den ikke direkte om, hvem der betjente degneembedet og var præstens hjælper. Giver man sig derimod til at nærlæse de oplysninger, der står, finder man, at der i 1640'erne blandt alle de personer, der er opført i kirkebogen, optræder en mand ved navn Bernhard Höckelmann - han får bl. a. 4 børn døbt og mister sin hustru, men det interessanteste er, at præsten 2 gange (1643 og 1648) har givet ham tilnavnet »ædituus«, hvilket er latin og kan oversættes ved en tempelvogter, der holder alt rent og i orden. Der er god grund til at tro, at denne Bernhard Höckelmann har gået præsten til hånd og sørget for kirkens renholdelse og ryddelighed. Hvor han er kommet fra og siden er forsvundet hen, melder kirkebogen derimod ikke noget om.

Henrich Henrichsen

Den næste degn, man kan finde i kirkebogens myldrende persongalleri, må være Henrich Henrichsen. Heller ikke han bliver i kirkebogen benævnt som degn, men derimod som skolemester i 1653 og 1669 og i 1665 som »Köster« - det plattyske ord for degn, der på hollandsk hedder »Koster«. At Henrich Henrichsen var degn, fremgår imidlertid også af en skrivelse fra Christian 5., der 12.4.1670 »bevilger og forordner, at Henrich Henrichsen, degn og skolemester i Hollænderbyen på vort land Amager må og skal samme skole og kirketjeneste alene betjene så længe han den tilbørlig forvalter. Og på det han samme bestilling desbedre kan

forestå, må ham - - - efter ansøgning en dygtig person til medhjælp forordnes - -«. Han fik altså tilladelse til at antage en medhjælper, der sandsynligvis skulle aflaste ham med undervisningen i skolen eller måske med undervisningen af børnene i Dragør. På samme tid optræder der i kirkebogen en person ved navn Johan Mass, skolemester, der får en søn døbt. Det må åbenbart være den omtalte medhjælp for degnen.

Den Martfeld'ske familie

Vi ved ikke meget om Henrich Henrichsens virke som degn, men til gengæld en del om hans familie, og den er ikke uinteressant. Han blev gift 1647 med Johanne Svendsdatter og var søn af Jørgen Harders forgænger i embedet, præsten Heinrich Eberhard Martfeld, der korn fra Osnabrück. Heinrich Martfeld var blevet præst i Hollænderbyen 1612 og var gift med Maria Clausdatter. I ægteskabet var der foruden ovennævnte Henrich Henrichsen, en datter Elisabeth gift med præsten ved Tårnby kirke. En søn Nicolaus Henrici studerede teologi. En anden datter Abel blev gift med Svend Hansen Gyngge, der ejede kroen i Dragør (Strandhotellet). Hun fik efter mandens død den sorg, at hendes eneste søn Henrich Svendsen, der var tolder i Dragør, blev sindssyg, og hun selv var syg og sengeliggende i mange år. Til gengæld oplevede hun at se sin datter Abel Svendsdatter, hos hvem hun boede, drive kroen frem til en blomstrende virksomhed.

Den afsatte præst

Præsten Heinrich Martfeld fik også en trist skæbne. Han blev 1640 afskediget af Christian 4. på grund af uduelighed. I en skrivelse fra kongen til kansleren Chr. Thommesen Sehested skriver han: »Eftersom den tyske præst på Amager en rum tid har været i liden respekt selv hos sine tilhørere som hos andre og nu beskyldes for nogle får, som han ulovligt er kommet til, hvilken sag nu en tid har hængt i trætte, hvorfor ingen har villet søge hans prædiken« - derfor beder kongen Sehested tale med biskoppen Jesper Brochmand herom - »at slig forargelse med det første bliver afskaffet«. Allerede i 1638 havde Christian 4. kig på Heinrich Martfeld, idet kongen dengang henstillede, at præsten antog en kapellan, da han »ikke har de gaver, at hans menighed af ham kan forbedres eller og ham med nogen synderlig frugt høre«. Han var åbenbart ikke mere istand til at formidle Guds ord, således at menigheden havde udbytte deraf. Han var dengang midt i tresserne og nærmede sig det, vi i dag betragter som pensionsalderen, men som dengang var et ukendt begreb. Tilsyneladende antog han ikke nogen kapellan til at hjælpe sig, for en sådan skulle han selv lønne. 1640 var

situationen altså blevet yderligere skærpet - kirken har formodentlig stået næsten tom under gudstjenesten, og dertil kom yderligere en beskyldning mod ham for at have tilranet sig nogle får. Det var alvorlige anklager i en tid, hvor religionen var en integreret del af et hvert menneskes daglige liv, og hvor folk kunne miste hovedet for tyveri af bagateller. Han måtte forlade embedet og blev efterfulgt af ovennævnte Jørgen Harder. Den detroniserede præst skulle imidlertid leve videre - han havde hustru og mindreårige børn at forsørge. Men hvad kunne han ernære sig ved? Det mest nærliggende var landbrug, og fra slutningen af 1640'erne indtil han døde 1652, finder vi ham som fæster af en gård i Ullerup. Noget stort landbrug har det næppe været, for han havde hverken karl eller dreng i sit brød. Det ser endvidere også ud, som om han har bygget eller købt sig et hus i Hollænderbyen, for dette hus solgte hans enke Maria Clausdatter til ingen ringere end Christian 4.s søn, Ulrik Christian Gyldenløve.

Ulrik Christian Gyldenløve

Ulrik Chr. Gyldenløve var generaløjtnant under svenskekrigen og førte et meget udsvævende liv, men var iøvrigt særdeles populær hos den københavnske befolkning.

Det var ham, der d. 10. okt. 1658, 2 dage efter svenskernes besættelse af Amager, ledede det kendte udfald fra Amagerport mod Dragør, hvor svenskekongen Carl Gustav nær var blevet taget til fange. Gyldenløve døde imidlertid pludselig i dec. 1658 midt under belejringen af København. Han blev kun 28 år gammel, var ugift og efterlod sig en stor gæld. år gammel, var ugift og efterlod sig en stor gæld. Hans kiste henstod under hele belejringen, og det forlød, at kongen ikke ville lade ham begrave, så længe by og land ikke var frit; men årsagen var nok snarere, at man ledte efter nogen, der ville påtage sig at bekoste den forgældede kongesøns standsmæssige begravelse.

*Chr. 4.'s søn Ulrik
Chr. Gyldenløve, hus-
ejer i Hollænderbyen.*

En af hans kreditorer, handelsmand Mouritz Frich i København, tilbød at udlægge 1250 rdl til begravelsens bekostning - han havde i forvejen et krav på Gyldenløve på 1949 rdl.

Til gengæld fik han så pant i hans ejendom udenfor Gammel Østerport (omkring nuværende Kgs. Nytorv) samt »den plads med hus, grund og ejendom, som bemeldte Gyldenløve af Maria, afgangne mester Henrichs, i Hollænderbyen på Amager, og hendes børn sig haver tilforhandlet«

»Slottet«

I dag ligger der en ejendom i den nordvestlige ende af St. Magleby, der hedder »Slottet«. Dette navn er meget gammelt og kan i hvert fald følges tilbage til matriklen, der blev udarbejdet 1682. Der har været mange teorier, om hvordan dette navn »Slottet« er opstået - måske fordi det var den eneste gård, der ikke brændte under svenskernes besættelse og derfor havde huset svenskekongen, eller måske det kunne være kommet af det hollandske ord »sloot«, der betyder grøft - i relation til en nærliggende grøft. Hertil vil jeg nu føje en ny teori: Det kan være det hus - beliggende i byens udkant - som gårdmændene i Hollænderbyen gav deres afsatte præst mulighed for at opføre, og som præsteenken derefter solgte til Gyldenløve. Han ejede det ganske vist ikke længe, men dog længe nok til at huset i folkemunde fik navnet »Slottet«. Dette er kun en teori og det bliver nok umuligt at bevise den. Det kan måske lyde umiddelbart usandsynligt, hvordan en gammel præsteenke, der vil sælge sit hus, er kommet i forbindelse med hoffolk i København, men hertil kan oplyses, at hendes svigersøn Svend Hansen Gyngge, der kom ind i familien 1655, havde indpas ved hoffet. Han arrangerede bl. a. svanejagter for Frederik 3. (Gyldenløves halvbroder) og modtog flere kongelige gunstbevisninger, så det er ikke usandsynligt, at han har stået som formidler af denne hushandel.

Den svenske invasion

Det var en bevæget dag, »Pelagie dag« d. 8. okt. 1658, da svenskerne invaderede Amager, og befolkningen i hobetal måtte flygte ind bag voldene i København. Fra præstegården har pastor Harder nået at tage sin kirkebog under armen, da han med familien hastede ind til hovedstaden, for den er i hvert fald blevet bevaret.

Hvad der derimod ikke blev bevaret, var degnens kladde til kirkebogen. Han førte nemlig en daglig kladde over dåb og begravelser, og herfra indførte præsten så med - ofte lange - mellemrum disse oplysninger i kirkebogen. I oktober 1658 var Harder 4 år bagefter med disse indførsler, og da degnen ikke fik denne kladdebog med sig den dag, da han flygtede ind til København og degneboligen blev brændt af sammen med præstegården og alle de andre huse og gårde i byen, ja så ved vi altså ikke, hvem der er døbt og begravet i tidsrummet 1654-58. Præsten har i kirkebogen under dåbsindførslerne gjort et notat herom. Det er skrevet

på tysk og lyder omtrent således i oversættelse:

NB NB NB Fordi degnen plejede at føre en daglig kirkebog, hvori han optegnede døbte og døde, og da denne bog samt degnens hus er brændt ved det svenske indfald anno 1658 den 8. oktober, som var Pelagie dag, kan man ikke få underretning om døbte børn i årene 54 55 56 57 58..

Københavns belejring

Mens amagerne var indespærret bag voldene i København, var de indkvarteret på Christianshavn. En mandtalsliste fra januar 1659 viser, hos hvem de forskellige var indlogeret. Her er også opført Svend Hansen Gyngge og hans svoger, der uden tvivl må være degnen. De har løst deres indkvarteringsproblem ved selv at leje et hus, og her har sandsynligvis hele den Martfeld'ske familie været samlet - Maria Clausdatter med børn, svigerbørn og børnebørn.

Under belejringen varetog pastor Harder sine embedspligter overfor sine sognebørn, idet han formodentlig har lånt kirken på Christianshavn. I det halve år belejringen varede, har han døbt 10 børn og begravet omkring 55 personer. Fødsel og død har man ikke kunnet bestemme over - det har man derimod over bryllupper. Kirkebogen indeholder ingen indførsler om trolovelse og vielse i hele den periode, belejringen varede. Først 19. juni 1659 blev der trolovet et par - Jon Svendsen og Anne Jensdatter - og på dette tidspunkt var befolkningen atter hjemme på Amager og i fuld gang med genopbygningen.

Undervisningen

Om degnens undervisning i midten af 1600-tallet ved vi naturligvis ikke meget. Den har i første række bestået i udenadsterperi af Luthers katekismus. Desuden er børnene sikkert også undervist i læsning, skrivning og regning, for det var færdigheder, der var behov for at kunne. Hollænderne havde jo deres eget rets- og justitsvæsen, hvor schouten og hans 7 scheppens, der alle var gårdmænd i byen, var dommere, skifteforvaltere og politimyndighed. Ofte var der også brug for at henvende sig skriftlig til øvrigheden i København, f.eks. til amtmand og amtsforvalter. Man varetog altså selv de forvaltningsgrene, som i andre danske landsbyer blev udført af herredsfoged, godsejer og ridefoged, og da hvervenerne som scheppens hvert år gik på skift, var der brug for de mest elementære skolekundskaber. For øvrigt var det jo også nødvendigt at kunne regne, når man solgte sine grøntsager på Amagertorv i København. Men at tro, at alle børn fik lært disse fundamentale kundskaber, er nok for optimistisk i betragtning af den - set med vore øjne - korte skoletid og de få og upædagogiske undervisningsmidler, der har været til rådighed, især på det hollandske sprog.

Til brug ved undervisningen forfattede pastor Harder derfor en »Catechismus-Schöle« samt en lille katekismus på en mellemting mellem plattysk og hollandsk. Disse 2 bøger blev senere udgivet af hans søn Thomas Harder, der 1669 blev kapellan i St. Magleby og efterfulgte sin fader i embedet. I skolen var der imidlertid også andre elever end de hollandske. Der var danske børn og unge - husmændenes børn og tjenestefolkene, der skulle undervises i den kristne lære, men som ikke havde meget udbytte af at deltage i den hollandske gudstjeneste. For dem udgav Thomas Harder i 1680 en katekismus med følgende tekst: »Enfoldigste Catechismi-spørgsmål for de fremmede, danske unge folk og tyende, som ringe hjælp til deres børnelærdoms undervisning haver; den fattige ungdom i hollænder-menigheden til tjeneste«.

Pastor Harders kate-
kismus.

De Kleene

Catechismus Lutheri
mit eenfoldigen Fragen
M. GEORGII HARDERI 57
Vör de kleene Jögendt der Hollens-
der-Gemeine up Amack.

D. M. Luther.
16 85

Vörlegt dörch M. T. HARDER.
Cum gratia & Privileg. Sacra Reg. Majest.
* * * * *
Kopenhagen, Dryckt by Johan Jürgen Høpfuer,
Im Jahr 1755.

Pastor Harders huslærer

Denne skole var, selv om den nok lå betydelig over gennemsnittet af danske landsbyskoler på grund af de specielle stedlige forhold, en skole for almuen. Den var ikke god nok for præstens børn, men de skulle jo heller ikke være gårdmænd i St. Magleby. I 1660 havde Jørgen Harder antaget en huslærer til at undervise sine børn. Denne lærer hed Jesper Könechen. Han var teologisk kandidat, men var blevet grebet af

kvækernes forkyndelse, hvorfor biskoppen havde forbudt ham at bestige en prædikestol. Pastor Harder bad ham imidlertid om at prædike for sig 3. pinsedag i kirken, hvilket han også gjorde; men efter denne prædiken blev præsten åbenbart betænkelig og afskedigede ham straks, hvorefter han sendte sine børn ind til Vor Frue Latinskole i København.

Af præstens 8 børn blev som ovenfor nævnt Thomas efterfølger for faderen. En søn, Meiland, døde som skibsskriver på et hollandsk skib og blev begravet i St. Magleby. De 6 andre børns skæbne er ubekendt.

Degneskiftet

Degnen Henrich Henrichsen fungerede i Hollænderbyen til foråret 1670 - og forsvinder så pludselig ud af vores synsfelt. Om han er død, ved vi ikke - han er i hvert fald ikke begravet her. Som tidligere omtalt fik han i april 1670 kongelig tilladelse til at tage sig en medhjælper, men allerede en måned efter, den 12. maj 1670 foreligger der en kongelig tilladelse for degnen i Hollænderbyen, Christian Hansen Svendborg, at han må have samme friheder og rettigheder som sin forgænger Henrich Henrichsen. Måske har Henrich Henrichsen lidt af en sygdom, der hindrede ham i at passe sit embede. I hans tilladelse eller bevilling til at tage sig en medhjælp står der en bemærkning om, at han må betjene skole og kirketjenesten »så længe han den tilbørlig forvalter«. Det har han formodentlig kun været i stand til en kort tid derefter.

Christian Hansen Svendborg

Christian Hansen Svendborg var ca. 28 år, da han blev degn i Hollænderbyen. Hans fortid kender vi intet til - vi ved ikke, hvilke kvalifikationer han har haft til at gå ind i dette embede med de specielle sproglige forhold. Måske har han forsøgt at læse til præst, men har opgivet. I fortegnelsen over studerende ved Københavns Universitet er der i hvert fald en person med dette navn, som er blevet student i Roskilde 1666. Det kan godt være ham. Men hvor han har lært det hollandsk-plattyske sprog, som det må have været en nødvendighed for ham at kunne, er ikke opklaret.

Han var gift med Catharina Poulsdatter Friis, der var en del ældre end ham. I ægteskabet fødtes børnene Anna Margrethe 1672, Hans Henrich 1673 og Poul 1677. Datteren må være død som lille, men Hans Henrich Christiansen Svendborg blev brygger i København og gift med Anna Langholt. Han ejede en ejendom på hjørnet af St. Gertrudstræde og

Rosenborggade, men gik på et tidspunkt fallit. Den yngste søn Poul antog moderens slægtsnavn Friis og blev efterfølger for sin fader i degneembedet.

Degnen som grundejer i København

I 1689 havde degnen en sag med Generalkrigs-kommissariatet - det daværende øverste organ for hæren og flåden - angående et plankeværk omkring et stykke jord, som Chr. Svendborg ejede inde i København. Denne grund grænsede op til militærets materialgård, der var beliggende på hjørnet af nuværende Rigersgade og Stokhusgade, og en del af plankeværket her imellem var altså væltet ind på materialgårdens område. Striden drejede sig herefter om, hvem der skulle lade plankeværket opsætte igen, og der blev skrevet side op og side ned i den anledning. Bygmester Hans Steenwinckel og Københavns politimester var også indblandet. Enden på sagen blev vistnok, at degnen måtte rejse plankeværket. For øvrigt blev det påtalt, at han havde opført en anden del af plankeværket for langt inde på materialgårdens grund.

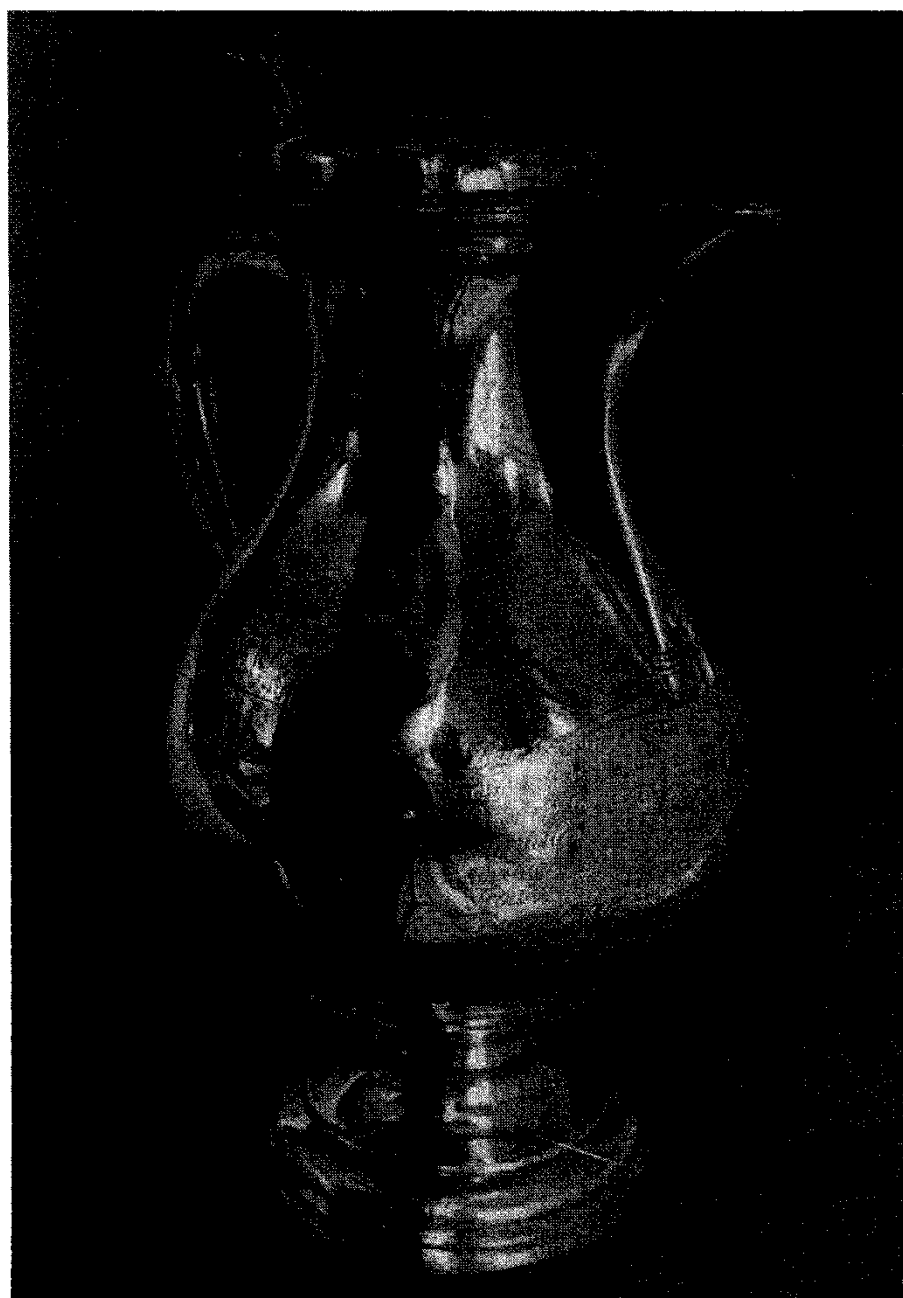
1696 blev Chr. Svendborg ejer af en ejendom i København - vistnok Pilestræde 35. Han afhændede den igen i 1702, og man må formode, at han har udlejet den for at skaffe sig en ekstra fortjeneste til supplement af den mådelige degneløn.

Skolen i Dragør

I Christian Hansen Svendborgs embedstid får vi bevis for, at der er en skole i Dragør, idet der 1681 i kirkebogen er oplysning om Jürgen Erichsen Svigtenberg, skolemester på Dragøe. Han døde i 1683, og 1685-86 ser man, at skolemesteren nu hedder Holger Jensen Handberg. Hvornår denne skole er oprettet, er det ikke muligt at efterspore, men undervisningen har i hvert fald her udelukkende været på dansk.

I Dragør var befolkningstallet stigende i sidste halvdel af 1600-tallet. Der var mange indvandrede fiskere og søfolk fra Jylland, Sjælland og især Skåne, der lige var blevet afstået til Sverige. En vis utilfredshed med det hollandskdominerede styre begyndte at gøre sig gældende. Der var mange bestemmelser om, hvad man måtte og hvad man ikke måtte, og i kirken forstod man ikke et ord af, hvad der blev sagt. Der begyndte at spire en trang til selvstændighed frem, og disse forhold skal muligvis ses som baggrund for oprettelsen af en skole i Dragør.

*Dåbskande skænket af
Jacob Hummer 1730.*

Jacob Hummer

1690 døde præsten Thomas Harder, og 1691 tiltrådte den nye præst Jacob Andersen Hummer. Han var født i København i Hummergade som søn af en takkelagemester ved Holmen. Han havde studeret ved universitetet i Leiden i Holland og beherskede derfor det hollandske sprog. Dette korn vistnok til at give sproglige problemer for befolkningen i Hollænderbyen, for den var gennem de foregående præsters plattyske sprog blevet påvirket så meget, at man nu havde svært ved at forstå det hollandske. Der var jo også gået henved 170 år, siden man havde forladt Holland.

Degnens og præstens skatteforhold

Det er selvfølgelig kun sporadisk, hvad man kan stykke sammen om degnens tilværelse, men i 1678 opgav han på skatte-mandtallet, at han havde 2 børn og af husdyr 1 ko og 5 svin. Da der ikke var jord til degneboligen, har han måttet betale græsningspenge for koen hos gårdmændene. Men tjenestefolk havde han ikke. Det havde præsten derimod - både tjener og pige samt 1 hest, 2 køer og 6 svin. Der var skam forskel på folk.

Ifølge de senere skattemandtaller har man ikke indtryk af, at Chr. Svendborg har formue. Det har Jacob Hummer derimod. På skattemandtallet 1700 opgav han at have 666 rdl 4 mark udestående, som han fik rente af, hvilket »jeg under min sandheds ed bekræfter ej mere at være, så sandt mig hjælpe Gud«. (Sådan kunne man skrive selvangivelse dengang). Han skulle betale 25 pct. af renten i skat, og da det var 8 rdl 2 mark, må han derfor have fået 5 pct. i rente af sin kapital. I skattemandtallet 1705 jamrede han over, at han ikke som andre præster havde jord til præstegården - »hvoraf jeg gerne svarede skatter, om jeg den havde og avling brugte, men må alene hjælpe mig af hvad sognemændene mig giver, som dog lidet kan forslå til min husholdning«. Det skal lige anføres, at han for 2. halvdel af 1705 modtog 108 tdr. byg i tiende af beboerne.

I sine sidste leveår anførte degnen, at han havde en søn boende. Denne søn må være Poul Christiansen Friis, der efter fulgte faderen i degneembedet og har hjulpet ham med undervisningen på hans gamle dage. Christian Hansen Svendborg blev begravet 12.1.1706, 63 år gammel.

Begravelser i kirken

Om degnene er blevet begravet inde i kirken, foreligger der intet vidnesbyrd om. Derimod ved man, at både Jørgen Harder, Thomas Harder og Jacob Hummer er begravet i kirken, og så sent som 1788 blev præsten Peder Olrog begravet foran alteret. Denne skik at få sit sidste hvilested under kirkegulvet var meget brugt af overklassen i 1600- og 1700-tallet, men må undertiden - især om sommeren - have foranlediget en stank, der gjorde brugen af balsambøsser og hovedvandsæg med deres velduftende indhold til et nødvendigt udstyr ved kirkegang. Men også andre end de gejstlige er gravsat i kirken. I en bestemmelse fra 1694 om, hvad befolkningen i Dragør skal betale for begravelse og klokkeringning, hedder det: »Hvo der vil have deres lig i Kirken have det med kirkeværgens minde« - så det var nok ikke hvem som helst, der

kunne komme her, men 1690 blev Svend Hansen Gyngge begravet i kirken og flere fra krofamilien i Dragør er sikkert fulgt efter.

Poul Christiansen Friis

Poul Christiansen Friis var født 1. april 1677 og var altså 29 år, da hans far døde og han overtog degneembedet. Han havde ikke studeret, men allerede nogle år tidligere var han udpeget til faderens efterfølger, og han hjalp ham med undervisningen i hans sidste leveår. Nu da han havde fået rådighed over degneboligen, fik han mulighed for at gifte sig, og den udvalgte boede kun få skridt derfra, ovre i præstegården. Det var præstedatteren Christina Thomasdatter Harder, der efter hendes faders død var blevet optaget i familien hos Jacob Hummer. I ægteskabet blev der født 12 børn, idet Christina Harder hvert efterår fødte et barn (undtagen 1708 og 1715) indtil hun døde i barselseng 1720, 44 år gammel; men det var vistnok kun 3 af disse børn, der nåede at blive voksne.

De gejstliges levevis

Præsten og degnen samt deres hustruer har i fremtoning og levevis skilt sig ud fra menigheden i Hollænderbyen. Deres påklædning har været anderledes. Degnen har båret en sort kjole i lighed med præsten, og konerne har været klædt som folk i København. Desuden har de alle fire gået med paryk efter tidens og borgerskabets mode. Begge familier betalte nemlig 2 x 3 rdl årlig i parykskat. Foruden disse var der kun kromanden og tolderen Johan Holst i Dragør samt den ene af smedene i St. Magleby, der gik med paryk, og disse to betalte endda kun 1 rdl i skat for denne luksus. Præst og degn har også hver haft et hestekøretøj - præsten havde en »chaise«, et enspænderkøretøj, men degnen måtte nøjes med en »karriok«, der var knap så stor.

Ildebrand i degnens hus

Den 20. sept. 1718 overgik der degnefamilien en katastrofe. Mellem kl. 8 og 9 om morgenen opdagede Poul Friis pludselig, at hele taget på degnehuset var omspændt af flammer. Det lykkedes overhovedet ikke at redde noget af indboet - kun familien slap uskadt ud. Degnekonen var højgravid og fødte 14 dage senere datteren Johanne, der 41 år efter selv skulle blive degnekone i Hollænderbyen. I denne ulykkelige situation, som familien stod i, sendte Poul Friis en ansøgning til kongen om skattefritagelse. Her vedlagde han schoutens og de 7 scheppens' øjenvidneberetning om branden: »- en hastig ild oven på loftet i taget

som således havde bespændt det ganske hans iboende degnebolig, at ingen forhåbning om hans derværende gods at redde var at forvente, men lagde i aske for ham alt, hvad han ejede af uldent og linned, senge- og gangklæder, så han med hustru og 4 små umyndige børn måtte udi største elendighed skynde sig derfra uden at få videre med sig, end de stod og gik udi, så de derved gerådte i stor armød«. Poul Friis blev fritaget for alle skatter i 1718 og 1719 som økonomisk hjælp til at komme på fode igen. Degnehuset skulle han ikke selv bekoste genopbygningen af, da det tilhørte byen.

Husejer i København

Poul Friis har ligesom sin fader haft tilknytning til København, idet han her ejede en ejendom, Larslejstræde 13. Han købte den 1714 og har måske erhvervet den for penge, han har arvet ved moderens død i 1713, men Christina Harder bragte vistnok også formue med sig ind i ægteskabet. Ejendommen har været indrettet til brændevinsbrænderi, for der boede brændevinsbrændere både før og efter Poul Friis, og man kunne fristes til at antage, at han her har udnyttet sit privilegium som gejstlig embedsmand til selv at brænde brændevin - en ret som var forment almindelige mennesker, der boede på landet.

Krav om gudstjeneste på dansk

I begyndelsen af 1700-tallet kom der gentagende krav fra befolkningen i Dragør om at få gudstjeneste på dansk i stedet for hollandsk, som de ikke forstod. 1709 er der et andragende fra Dragørs beboere, og 1711 beklager tolderens enke, kroejeren Abel Svendsdatter sig over, at hendes mands ligbegængelse var foregået på tysk, »da der dog prædikedes dansk«. 1735 står ellers officielt som det årstal, hvor Hollænderbyen fik 2 præster - en dansk og en hollandsk - og hvor der fra da af hveranden søndag blev holdt dansk gudstjeneste. Så skarpt bør det nok ikke stilles op. Det danske sprog er sikkert kommet ind i kirken på et tidligere tidspunkt - lidt efter lidt foranlediget af Dragør-beboernes gentagne krav. Omkring 1728 får den 73-årige pastor Hummer en hjælpepræst, Mathias Jensen Hviid. Han har tilsyneladende ingen tilknytning til det plattysk-hollandske sprog, og måske er det ham, der er den første rent danske præst i Hollænderbyen og ikke Gunder Wegerslev, der tiltrådte i 1735. Det var som bekendt Mathias Hviid, der fik afskaffet hollændernes barbariske fastelavnsskikke med at putte en levende kat i tønden og rive hovedet af en ophængt gås.

Psalm. 102, v. 12.

Mine Dage vare, som en Skygge.

Betragtet,

Da

den i Yde Gudstrogte, og i Døden Salige
Hæderlige og Bællærde

Povel Christiansen

Friss,

hordam velmeritred Sognd-Degn for store Maglebye
Wæmghed paa Sjælland.

Fød 1677, den 1 April, Døde den 7 August 1759.
I hans Alder 22 Aar, 4 Maaned og 7 Dage.

Hvis Jordiske Levinger bliver i Dag den 13 Eluud.

ved

en anferlig Sørg-Comitat ledsaget til sit Hvile-Sted
i store Maglebye Kirke.

Et følgende Forskjædt af sin den er

den Dødes Sted.

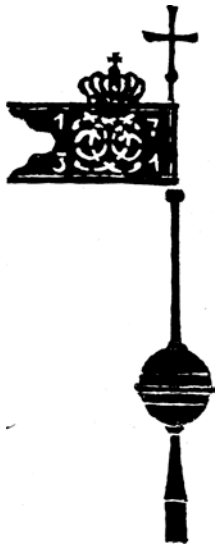
A L

Imprimeret C. F. WAPPEL.

Kjøbenhavn,

trykt i de Kongelige Bogtrykkerens og J. C. og G. C. Berling.

Sørgesang ved degnens begravelse 1759.

Kirkens ombygning

Det er på denne tid, at pietismen med dens strenge religiøsitet 1731 kommer til Danmark. 1730 kom sabbatsforordningen, der gjorde det ulovligt at udeblive fra søndagsgudstjenesten, d.v.s. at kirken hver søndag skulle rumme hele befolkningen, både fra St. Magleby og Dragør. I en vedtægt fra 1726 mellem de 2 byer, hvor det bestemtes, at Dragørs beboere skulle betale skat af deres huse til hollænderne, lovede man til gengæld, at dersom kirken blev for lille, skulle hollænderne udvide den ved at bygge til eller bygge »endnu et loft« deri.

Nu var tidspunktet kommet. Den gamle kirke havde stået siden 1611, havde oplevet svenskernes invasion 1658 og trængte nu til en gennemgribende restaurering. I april 1731 begyndte man nedbrydningen. Kirken blev herefter gjort større og højere, foruden at spiret blev forhøjet. Til byggeriet blev indkøbt 73.000 kridtsten fra Stevns og 36.000 glaserede tagsten fra Eckernförde. Heraf fik man af Rentekammeret tilladelse til at indføre 50.000 mursten og 10.000 tagsten toldfrit. Den første kirkelige handling i den nye kirke foregik 9. dec. 1731.

Mathias Hviid har berettet om ombygningen i en skrivelse og et vers, som blev gemt oppe i kobberkuglen i kirkespiret. Under et stormvejr i 1836 blæste kuglen ned, og man fik kendskab til manuskriptet, der efter reparationen blev lagt tilbage. Pudsigt nok er Mathias Hviids vers kommet for dagen på en helt anden måde i form af et brev med afskrift af verset. Dette brev, som Mathias Hviid skrev i 1731 og sendte til en bekendt, blev for en halv snes år siden fundet i boet efter en afdød installatør på Næstved-egnen og kom herfra til Dragør lokalhistoriske arkiv.

Skoleforordningen 1739

Med pietismens krav om større gudfrygtighed fulgte et ønske om at opdrage børn og unge til »den rette saliggørende kundskab«, og dette mål kunne kun nås, hvis børnene var i stand til at læse. Disse tanker gav sig udslag i en skoleforordning 1739, der krævede, at der blev oprettet skoler over hele landet, og alle børn skulle undervises. Men forinden havde man gennem landets biskopper indhentet oplysninger fra præsterne om de stedlige skoleforhold.

Indberetninger om skoleforhold

1735 indberettede Mathias Hviid således, at der var 2 skoler i sognet - en i hver by, og at der burde være 2 skoler i Dragør på grund af de mange børn og de dårlige forhold, der hidtil havde været, fordi skoleholderen var en lægmand - en af Dragørs egne indbyggere - uden større kundskaber. I Hollænderbyen holdt byen selv skole og lønnede degnen og en skoleholder, der hjalp ham. Dragør lønnede selv deres skoleholder af byens kasse.

1738 blev der også krævet en indberetning. Den blev i fællesskab forfattet af de 2 nye præster - den danske præst Gunder Wegerslev og den hollandske præst Jørgen Røbel. De var begge tiltrådt i 1735, da Jacob Hummer døde og Mathias Hviid blev forflyttet til Holmens Kirke. Om skoleforholdene oplyser denne indberetning næsten det samme som i 1735, bortset fra at vi nu får oplysning om lønningerne. Degnens årlige indkomst var 330-350 sletdaler samt fri bolig. Hans hjælper fik derimod kun 50 sletdaler og ingen bolig. Skoleholderen i Dragør fik 70 sletdaler, men heller ikke fri bolig. (En sletdaler var 4 mark, i modsætning til en rigsdaler, der var 6 mark.)

Degnen må imidlertid have været utilfreds med præsternes oplysninger om hans forhold, for han har indsendt en længere redegørelse om sig selv. Vi får her at vide, at han er 61 år og har betjent embedet i 33 år - »her er ingen degnebolig uden skolen alene, hvorudi jeg haver en stue på 3 fag og en liden stue på 2 fag, som dog også bruges til ungdommens undervisning«. Den ligger på kirkens grund og der er ingen jord til - »ej heller nogen slags tiende, hverken tærsket eller utærsket korn«. Han får 1 skilling om ugen af hvert barn »enten det er lidet eller stort, enten det skriver eller læser inden eller udenad«. Desuden fortæller han, at den »hører«, der hjælper ham i skolen, er student og hans egen søn.

Denne søn var Jørgen Poulsen Friis (f. 1717), der var bestemt til at være efterfølger i degneembedet, men som døde 1757, 2 år før faderen. Degnen havde tidligere haft en mand til at hjælpe sig i skolen - 1721 døde Anders Hansen Beverlin, »degnens assistent« og der må have været andre foruden ham.

Plattysk salmebog for
menigheden i Hollæn-
derbyen.

Redder-Düdesche
Mercken
und
Suß
Psalm-
Boeck,

Tho deenst der Hollän-
der Gemeene up Amack in
Drück gestellet, vormehret,
und in Ordeniuge ge-
bracht.

KÖPENHAGEN,
Gedrückt in de Königl. Maj. u.
Universit. Boeckdruckery van
J. J. Höpffner. 1732.

Dem 217 Jahr sint der Holländer
erste Ankomste up Amack.

Skolen i Dragør

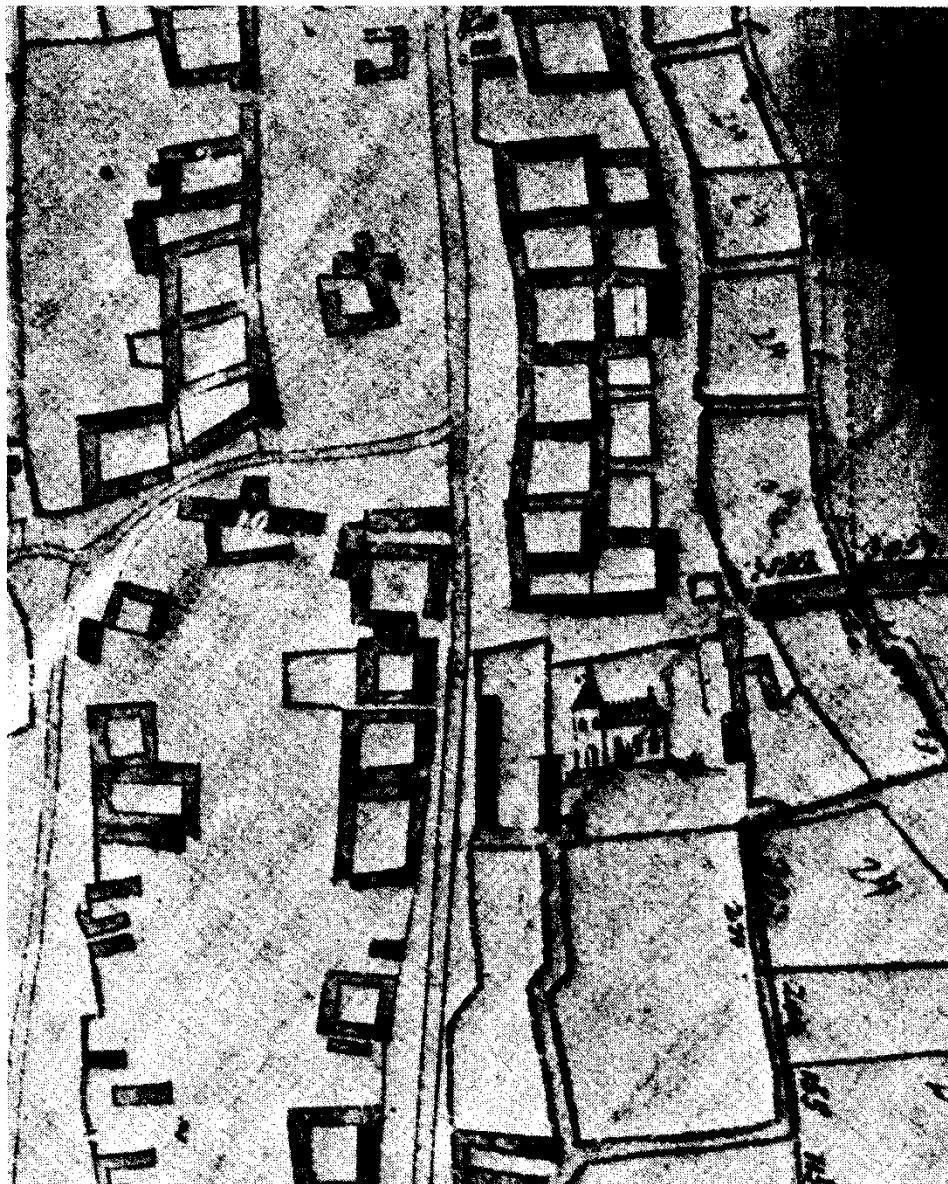
Skoleholderen i Dragør var Erich Jürgensen Svigtenberg, en søn af den tidligere omtalte skolemester i Dragør, Jürgen Erichsen Svigtenberg, der døde 1683. Erich Svigtenberg døde imidlertid 1741, og umiddelbart derefter påbegyndte man opførelsen af en ny skole ovenfor byen til afløsning af den gamle, der var bygget 1729. Den nye skole kostede byen 552 rdl at opføre.

Året før havde Dragør fået en ny skoleholder - muligvis for at aflaste Svigtenberg. Han hed Rasmus Bruun og var vistnok et stridbart gemyt. De 2 præster prøvede i al fald ihærdigt på at få ham fjernet. Også amtmanden gjorde forsøg derpå - i en skrivelse til biskoppen beklagede han sig over »at han ikke er bekvem til at undervise børnene i regnekunsten«. Men Rasmus Bruun holdt stand og forblev her da i nogle år. Forholdene kan heller ikke have været så dårlige, når samme amtmand kort tid efter kan indberette om Dragør skole: »Tæt ud for byen ligger et smukt skolehus, som disse indvånere have ladet bygge til deres børns fornødenhed, og hvorudi de også lægge grund til information udi navigationen, og er det ikke rart (d.v.s. sjældent) der ved stedet at se en dreng på 10 à 12 år, som udenad kan gøre rede på kompassens afdelinger imellem de 4 hovedvinde -«. Man har formodentlig brugt en forhenværende skipper til omtalte navigationsundervisning.

2 præster og 1 præstegård

Efter at man 1735 var gået over til den ordning til stadighed at have 2 præster, opstod der nogle problemer. Der var kun én præstegård, og hvem af dem skulle bo her. De første præster har vist klaret sagen i mindelighed, idet den hollandske præst Røbel overtog præstegården og »udlejede« nogle værelser til den danske præst. Da Hans Pedersen Flint i 1744 blev dansk præst, ville han ikke nøjes med denne form for præstebolig. Han lejede en ejendom hos en af gårdmændene, Cornelius Eisbrandt - vistnok beliggende overfor kirken; men 1750 blev han sagt op og skulle flytte ud til påske, så han havde intet sted at bo. Schouten ville ikke stille en ekstra præstegård til rådighed, og kongen henstillede til biskop og stiftsøvrighed om at sørge for, at præsten fik et sted at bo. Cornelius Eisbrandt var villig til at sælge ejendommen, men han ville have 1.000 sletdaler for den, for han havde kostet en del på den på grund af udlejning til præsten. Biskoppen mente imidlertid, at man måtte kunne få ham til at gå ned i pris. Det endte i al fald med, at pastor Flint købte en ejendom eller gård, som han kaldte Grønnegården, men det er ikke helt klart, om det var af Cornelius Eisbrandt eller en anden.

*Før branden 1809.
Degnens hus ses som
en 3-længet gård øst
for kirken.*

Da Røbel døde 1760, var Flint den ældste præst og følte sig dermed som den »fineste«, hvorfor han insisterede på at få overladt præstegården. Røbels enke måtte leje sig ind hos en af gårdmændene, og hun havde samtidig sin mands efterfølger, den unge præst Henning Gärtner boende og på kost, men Flint hævdede, at det ikke var mere end rimeligt, at den nye, unge præst købte hans gård. Sådant et ungt menneske kunne også lettere gå den »lange« vej til kirken i søle og pløre - det var ikke noget for en gammel mand som ham. Schouten beklagede sig til biskoppen og hævdede, at der altid havde boet en hollandsk præst i præstegården, og

det skulle meget gerne fortsætte. På en kortskitse over Hollænderbyen fra 1789 er den danske præsts gård beliggende overfor kirken (på hjørnet af Møllegade og Englandsvej), så der må altså på et tidspunkt igen være kommet orden i tingene, som schouten ønskede det.

I det hele taget har man ikke indtryk af, at de forskellige præster altid var på talefod. De beklagede sig til biskoppen og sommetider også til schouten over hinanden - og så skrev de endda begge næsten dagligt i den samme kirkebog, men den har degnen måske transporteret frem og tilbage imellem dem.

Kongestuen

Præstegården har igennem et par hundrede år jævnligt været rammen om kongelige besøg. I den såkaldte kongestue, der menes at stamme fra Frederik 3.s tid - sandsynligvis fra genopbygningen efter svenskekrigen - gjorde majestæterne og hoffet ophold, når de var herude på jagt eller til fastelavnsfestligheder. Ved en ombygning 1867 forsvandt kongestuen, og eneste nutidige minde er en sandstenstavle over indgangsdøren til præstegården med Frederik 3. og hans dronnings navnetræk samt en latinsk indskrift.

Degnefamilien

Poul Friis mistede som omtalt sin hustru Christina Harder i 1720. 1728 giftede han sig 2. gang i Vor Frue kirke med Sophie Amalie Bichel, der døde 1735. 1739 indgik degnen for 3. gang i ægteskab, og denne gang med en præstedatter fra Nykøbing Sjælland, Johanna Frederica Hyphoff. Hun døde 1757.

Poul Friis' ene datter Johanne blev 1746 gift med degnen i Glostrup, Bent Lorentzen, og den anden datter Catharina blev samme dag gift med parykmager Tuslach i København. Sønnen Jørgen Friis var som omtalt skoleholder hos faderen og døde 1757, 40 år gammel.

Da Poul Friis døde 7. aug. 1759, 82 år gammel, havde han været degn i 53 år. Pastor Røbel holdt en »zirlig« ligprædiken over ham i 1½ time, og svigersønnen Bent Lorentzen havde til begravelsen forfattet en sørgesang, som han havde ladet trykke. Et eksemplar af denne sørgesang opbevares på Amagermuseet.

Bent Lorentzen

1759 stod man uden degn i Hollænderbyen. På grund af de sproglige forhold skulle man gerne have en person, der var vokset op her og derfor var kendt med det daglige sprog, men desuden skulle vedkommende helst også være student. Det var vanskeligt at klare. Den

gamle degn havde ikke ved sin død efterladt sig en søn, der kunne overtage embedet - ham der var udset, var død 2 år tidligere. Når der imidlertid ikke var en søn, kunne man måske bruge en svigersøn, og en sådan var der og han var tilmed i forvejen degn. Bent Lorentzen, degn i Glostrup og gift med Johanne Poulsdatter Friis blev derfor forflyttet til Hollænderbyen. Beherskede han ikke det hollandsk-plattyske sprog, så har hans kone i hvert fald gjort det.

Den nye degn var født 1717 som søn af degnen Thomas Lorentzen i Vallensbæk. Han blev student 1739, skoleholder i Stenløse 1742 og degn i Glostrup 1746, samme år som han blev gift med degnedatteren fra Hollænderbyen. I Glostrup fødtes 4 sønner og 1 datter, og da familien flyttede til Amager, blev den forøget med yderligere 2 døtre.

Degnens sproglige problemer

Man kan godt forestille sig, at det ikke har været noget nemt job, Bent Lorentzen gik i gang med i 1759. Han må have haft problemer med sproget, selv om hans kone hørte til blandt de indfødte, men hun kunne jo ikke undervise for ham. I skolen skulle han undervise efter pastor Harders gamle katekismer, skrevet på et sprog, der hverken var hollandsk eller plattysk, i kirken skulle han synge for af en salmebog på plattysk og hans foresatte, den hollandske præst Henning Gärtner skrev fejlfrit på hollandsk - hvad han talte, ved vi af gode grunde ikke.

Lønnedgang

1765 beklagede Bent Lorentzen sig til biskoppen over, at han var gået 40 rdl ned i årsløn siden 1763 - »til største tab og skade for mig, hustru og mange kære børn«. Provst Hegelund fra Vor Frue Kirke i København har tilsyneladende været ganske godt inde i forholdene herude. Han kommenterede klagen og forklarede, at degnen tidligere havde fået 80 rdl, som menigheden gav ham for at holde skole og lønne en hører til at hjælpe sig. Nu var man imidlertid utilfreds med hans skoleforhold, bl.a. skiftede han hørere hele tiden. Så snart en hører nogenlunde havde lært sproget, antog han en anden. Menigheden havde derfor for nogle år siden selv ansat en skoleholder og tillagt ham 40 rdl af de 80 rdl, som degnen fik. Denne skoleholder var man dog ikke tilfreds med på grund af hans drikfældighed, men nu havde man fået en skikkelig student, som man havde i sinde at tillægge den fulde skoleløn på 80 rdl.

Denne skoleholder må være Johan Friderich Ingwersen, der virkede i Hollænderbyen i mange år.

Bent Lorentzen blev begravet 13. marts 1778 og efterfulgtes af sønnen Thomas Lorentzen.

Thomas Lorentzen

Thomas Lorentzen var født 1751 i Glostrup og han var opkaldt både efter sin farfar, degnen i Vallensbæk og efter sin oldefar på mødrende side, pastor Thomas Harder. Han var 8 år, da han flyttede til Hollænderbyen og er derfor til dels opvokset med sproget. 1770 blev han student i København. Forinden han overtog degneembedet, har han sandsynligvis været skoleholder et eller andet sted, men ikke hos faderen, for her virkede jo skoleholder Ingwersen. 1781 giftede han sig i København med Sara Smith, og de fik 7 børn inden hun døde 1790. Da han stod som enkemand med disse børn, hvoraf den yngste var ½ år, trådte hans ugifte søster, Birgitte Christine til og blev husholderske hos ham, indtil han i 1801 indgik nyt ægteskab - denne gang med pastor Schmittos svigerinde, Marie Louise Gianelli, der var enke efter krudtmester Jean Baptista Brenta fra Frederiksværk.

»Det selvgjorte sprog«

Da Thomas Lorentzen tiltrådte embedet, var Peder Olrog dansk præst og Johan Christopher Schmidt hollandsk præst i Hollænderbyen. Både pastor Schmidt og hans forgænger Henning Gärtner beherskede det hollandske sprog, for der blev i disse år skrevet fejlfrit og korrekt hollandsk. Gärtner brillerede endda ved at skrive til biskoppen på hollandsk. Men det har jo ikke ændret på det sprog, der til dagligt taltes ude i byen blandt gårdmændene. Det havde på dette tidspunkt sikkert udviklet sig endnu længere bort fra hollandsk og plattysk.

Pastor Harders katekismus var udkommet med mellemrum helt op til 1754, og i 1715 udkom der en salmebog for den hollandske menighed på plattysk. Den blev genudgivet 1732, 1754 og 1783. Ingen af de præster, der fulgte efter Harder, havde forfattet noget, der kunne bruges til børnenes undervisning. Men biskop og provst, der jævnlig kom på visitat i kirke og skole for at kontrollere, at alt gik forskriftsmæssigt til, så ikke med større velvilje på disse sproglige forhold. De diskuterede indbyrdes »det selvgjorte hollandsk-plattyske sprogs afskaffelse i denne menigheds gudsyndelse«, da pastor Schmidt døde i 1786 og afløstes af Frederik Carl Schmitto. 1788 udgav Schmitto »Ordnung des Heils dörch den Catechismum Lutheri in erem Tosamenhang geföhret; torn Gebruck der dütschen Gemene to Holländerdörp op Amack«, og i den anledning mente provst Schönheyder i en skrivelse til biskoppen, at dette sprog »i hvilket menigheden, som jeg håber til opbyggelse, hører hr. Schmitto prædike, også må være antagelig i ungdommens undervisning. Det vil da

komme an på, om Deres Højærværdighed finder i hr. Schmittos bog biblens tro og dydens lære omhyggeligen, tydeligen og i god orden fremsat. Dersom dette er, så bør menigheden med bifald og tak modtage en bedre lærebog i stedet for den hidtil brugte og vist meget ufuldkomne«. Provsten ytrede også ønske om, at forklaringerne i den hollandske katekismus blev de samme som dem, der lærtes på dansk, da en del af den hollandske ungdom ikke forstod, hvad de lærte udenad på deres sprog, men skulle have det tydet på dansk.

Først i 1811 blev det hollandsk-plattyske sprog afskaffet som kirkesprog. Da var Thomas Lorentzen 60 år, og man havde indset, at det ikke mere var muligt at finde skolelærere, der var i stand til at undervise på dette specielle sprog.

Hollænderbyens skole

Man får det indtryk, at Thomas Lorentzen må have været en efter tidens forhold udmærket skolelærer, når man læser biskop Balles visitatoptegnelser fra omkring århundredeskiftet. I juni 1799 skrev han efter et besøg i Hollænderbyens skole: »Børnene vare vel underviste og svarede fermt. De læste vel i bog. Deres sprog var dem ej dunkelt, men klart, og de vidste, hvad det var, de havde lært. Nogle få danske havde mindre indsigt i den danske læsebog. Man havde lært mange hollandske salmer, skrev og regnede. Degnen Lorentzen er tillige hollandsk skoleholder, han underviser meget godt og er en brav mand«. Degnen blev den dag belønnet af biskoppen med en bog.

1801 bemærkede biskoppen, at St. Magleby kirke trængte til nogen forbedring, hvilket han havde skrevet til schouten. Degneboligen fandt han i god og brugelig stand, og Lorentzen var stadig en af dem, han lagde mærke til. Derimod var der problemer med skoleholder Grundtvig i Dragør skole.

1805 er der stadig kun lovord og rosende omtale: »De hollandske børn svarede så vel efter hr. pastor Schmittos »Ordnung des Heils« og de danske efter lærebogen, samt begge efter katekismus og læste tillige så godt i bog, skrev og regnede for sig, at jeg med fornøjelse kunne udmærke 26 børn ved at forære dem hver en bog«.

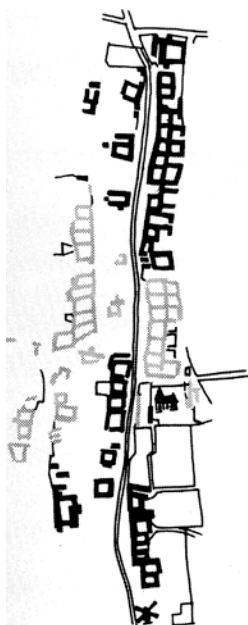
Dårlig økonomi

Men alligevel var Thomas Lorentzen ikke tilfreds i sin lærergerning. For det første var indkomsten for ringe - han kunne ikke leve af embedets indtægter. Da skifteretten i 1801 opgjorde hans bo, inden han indgik sit andet ægteskab, var gælden langt større end formuen. Han skyldte 500 rdl til 2 gårdmænd i byen og 300 rdl til kreditorer i København. Han var

derfor ikke i stand til at give sine børn en mødrende arv. De måtte nøjes med den gode opdragelse, som hun havde givet dem og som han ville fortsætte.

For det andet havde han en interesse, som greb ham mere end lærergerningen. Han var stærkt interesseret i landbrug, på trods af at der ikke hørte jord til degneboligen. Ved omtalte boopgørelse 1801 ejede han »agre«, og efter branden 1809 var han blandt de brandlidte gårdmænd, der modtog sædekorn til låns fra statens kornmagasiner. Hans broder Tønnes Chr. Lorentzen var også landmand og havde købt sig en gård i Hollænderbyen, som nedbrændte 1809 - det var vistnok den gård, der før branden lå på hjørnet af Hovedgaden og nuværende Englandsvej .

Den store ildebrand

nedbrændte gårde 1809

Den 25. marts 1809 skete katastrofen igen. Kl. 11 gik der pludselig ild i degnens hus, formentlig forårsaget af en skorstensbrand. Da degnehuset nedbrændte i 1718, blev ilden begrænset hertil, men så heldig var man ikke denne gang. En kraftig østenstorm førte ilden fra gård til gård, og i løbet af kort tid var halvdelen af byen lagt i aske og 12 mennesker indebrændt. Man fatter måske bedre katastrofen, når man læser den københavnske avis »Dagen«s referat fra 26. marts:

»Det er vanskeligt at forestille sig en skrækkeligere ildebrand end den, der har ødelagt Hollænderbyen. Den opkom i lørdags kl. 11 1/4 i degnens hus og den heftige østlige storm udbredede ilden så hurtigt og uimodståeligt i disse desværre af brændbart material sammensatte bygninger, at hele den vestre række og en stor del af den østre lagdes i aske. De fleste mænd og koner vare til torvs i staden

og folkene ude ved arbejde på marken. Der blev således næsten intet reddet. Man siger, at over halvhundrede heste og køer foruden mindre kræ er brændt. Også 10 til 12 mennesker.«

Næste dag fortsatte journalisten sin reportage:

»Fra vort jammersted kan nu meldes, at der ialt er fundet 13 lig i brandstederne. I ét hus alene brændtes skytten Goldschmidt, hans kone, hans datter og en hos ham boende jomfru Proft. En skomager og hans kone brændtes i ét hus, og i to huse brændte to husmandskoner. De øvrige brændte vare børn og tjenestefolk. Dog savnes også endnu en gårdmandskone, hvis lig ikke er fundet, men formodes liggende under en i portstedet værende uhyre mængde grus. - At kirken reddedes (thi deri var adskillige gange ild) må især tilskrives en med sprøjten fra Dragør ankommen mand, der uden stige klatrede om på taget og styrede strålen på de angrebne steder. Han viste samme raskhed ved præstegården, hvoraf dog stuelængen, der er grundmuret, reddedes. (Skade at man ikke ved denne flinke mands navn). — Københavns sprøjter kom tidligere end ventet, men stormen havde alt gjort ulykken gyselig.«

1. april bragte »Dagen« følgende nyheder fra brandstedet:

»Igår den 30. marts har man fundet den kone i en kælder, som savnedes siden ildebranden, hun var knap til at opsamle uden i ganske små stykker. - Den mand fra Dragør, som vovede sig op af kirketaget med slangen af deres sprøjte, var Dirch Albertsen Riber, bager på Dragør.«

En måned efter var der indsamlet ca. 5.500 rdl til de brandlidte i Hollænderbyen - alene fra Dragør korn der næsten 500 rdl.

Afskedsansøgningen

Thomas Lorentzen havde mistet alle sine ejendele. Den nye degnebolig med skole stod færdig i 1810 - han omtaler den selv som »en smuk og velindrettet skolebygning, men her mangler endnu fornøden udhus«. Men han havde efter branden tabt lysten til skolearbejdet. Desuden var der nye bestemmelser på vej - det skulle nu være seminarieuddannede lærere, der underviste børnene. De tidligere degne kunne få lov at fortsætte, hvis de gennemgik et kortere kursus, men han havde åbenbart ikke lyst til at sætte sig på skolebænken, for i 1811 indsendte han til amtsskoleinspektøren et andragende om at fratræde embedet mod at få 200 rdl årlig i pension. Han angav som grund, at han nu var 60 år, havde betjent embedet med bedste vidnesbyrd i 33 år, men ved den ulykkelige ildebrand havde tabt al mod og lyst til arbejdet.

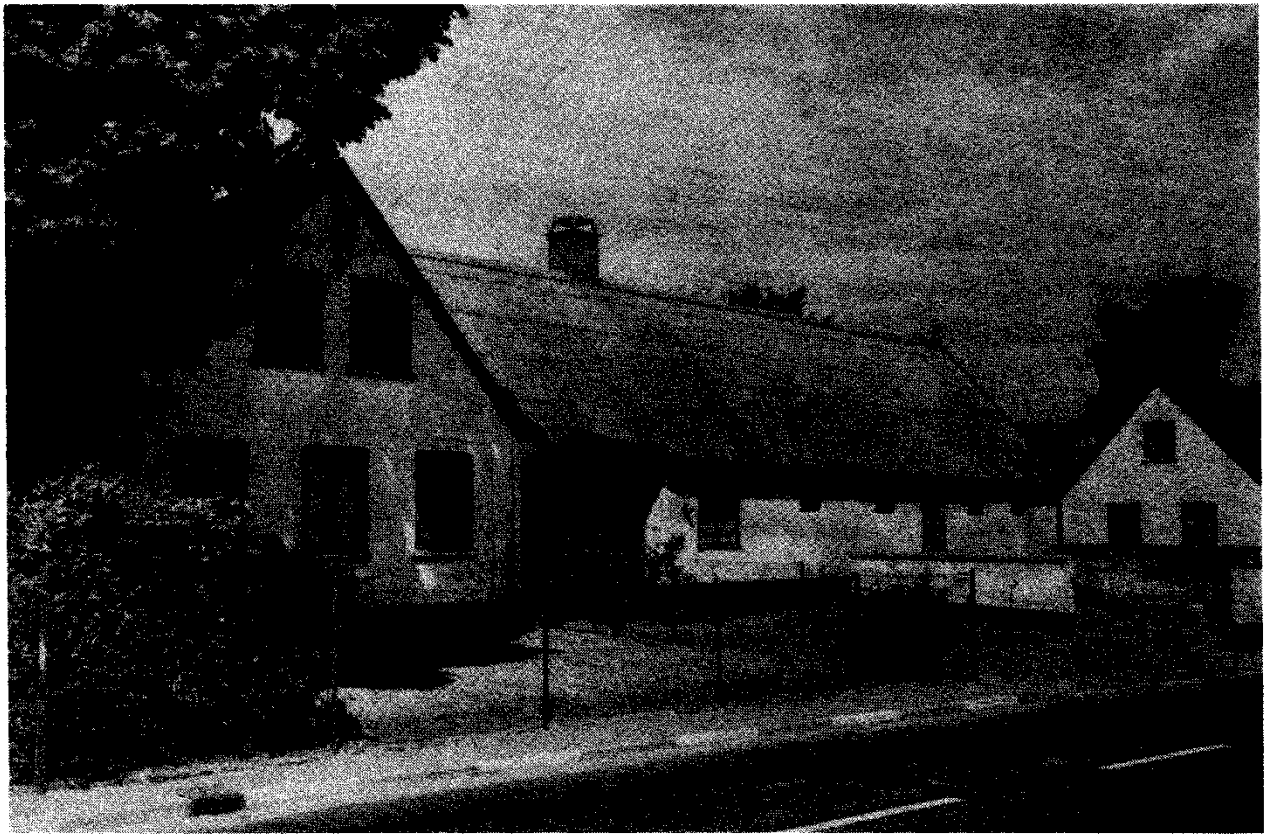
Skole og degnebolig opført efter branden 1809.

Skolevæsenets omorganisering

Ansøgningen blev bevilget, og hermed blev degneembedet nedlagt. Det samlede skolevæsen i St. Magleby og Dragør blev omorganiseret. Der skulle nu være 2 skolelærere i Dragør og 1 i St. Magleby, der tillige skulle være kirkesanger. De tidligere skoleholderløbninger samt degneembedets indkomster blev delt mellem de 3 lærere - det samme gjorde udgiften på 200 rdl til Thomas Lorentzens pension.

I Dragør var der allerede 1810 ansat 2 seminarieuddannede lærere. Det var sket efter skoleholder Grundtvigs sørgelige fordrivelse i 1809. Skolen var blevet delt i 2 lokaler, hvorved man havde fået den nordre og den søndre skole. Da Thomas Lorentzen gik på pension, søgte Niels Christoffersen ved søndre skole i Dragør det ledige skolelærer- og kirkesangerembede i St. Magleby og tiltrådte 1. jan. 1812. Han flyttede derefter ind i den nyopførte degne- og skolebygning og fik allerede samme år opført det af Thomas Lorentzen hårdt savnede udhus.

1816–20 ejede degnen gården Møllegade 6.

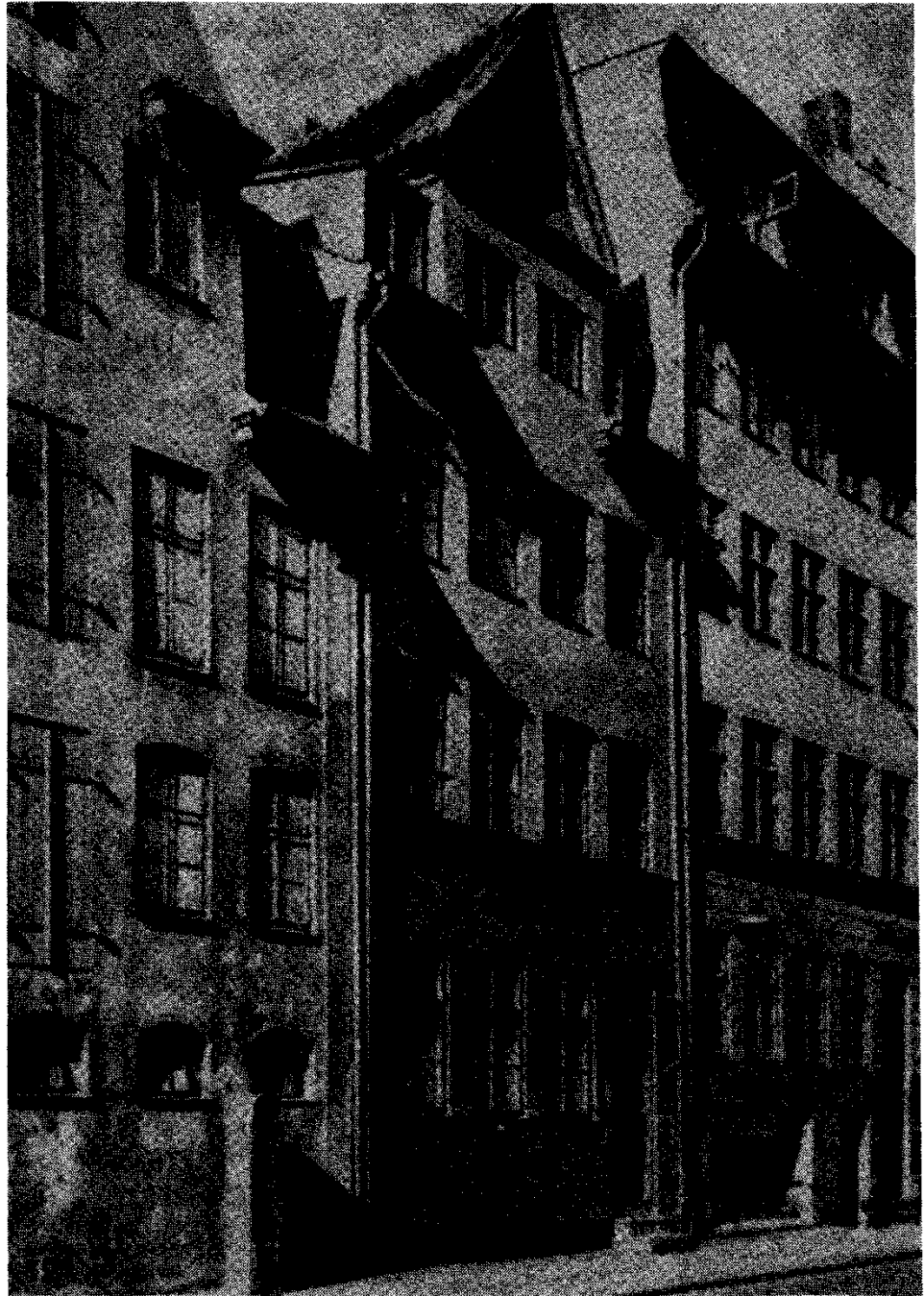
Landmandsliv

Thomas Lorentzen må herefter være flyttet fra byen. Det ser ud, som om han har helliget sig sin interesse for landbrug, for 1814 er han forvalter på kancelliråd Laudrups gård ved Ballerup. Han solgte da et stykke havejord beliggende mellem kirkegården, skolehaven og Gert Dirchsen Schøits jordlod til sin efterfølger Niels Christoffersen. Han har formodentlig ikke tænkt sig, at han skulle få mere med St. Magleby at gøre - hans broder Tønnes, der var gårdmand i byen, var død og hans enke flyttet til Dragør.

1816 må han imidlertid være blevet så velhavende, at han var i stand til at blive gårdejer, for han købte gården Møllegade 6 i St. Magleby med 2 haver, Nyvangslod og Tømmeruplod. Gården bestod af 4 længer, dels mur og dels bindingsværk, og der var en kobberbryggerkedel og 2 kakkelovne.

1820 solgte han gården igen, og nu kalder han sig avlingsforvalter. Hvor han flyttede hen, er ikke opklaret, men i 1832 boede han i hvert fald inde i København i Åbenrå nr. 27 på 3. sal.

*Åbenrå 27. Thomas
Lorentzen tilbragte her
sine sidste år.*

Tærskemaskinen

Her sad han i sin høje alderdom midt i Københavns stenørken og tænkte på landbrug. Da han var omkring 80 år, opfandt han en tærskemaskine med plejle, som han lavede en model af og sendte ind til Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Landhusholdningsselskabet har til formål at fremme det danske landbrugs almene vel, og på den tid støttede og præmierede det mange forskellige landbrugsfaglige initiativer.

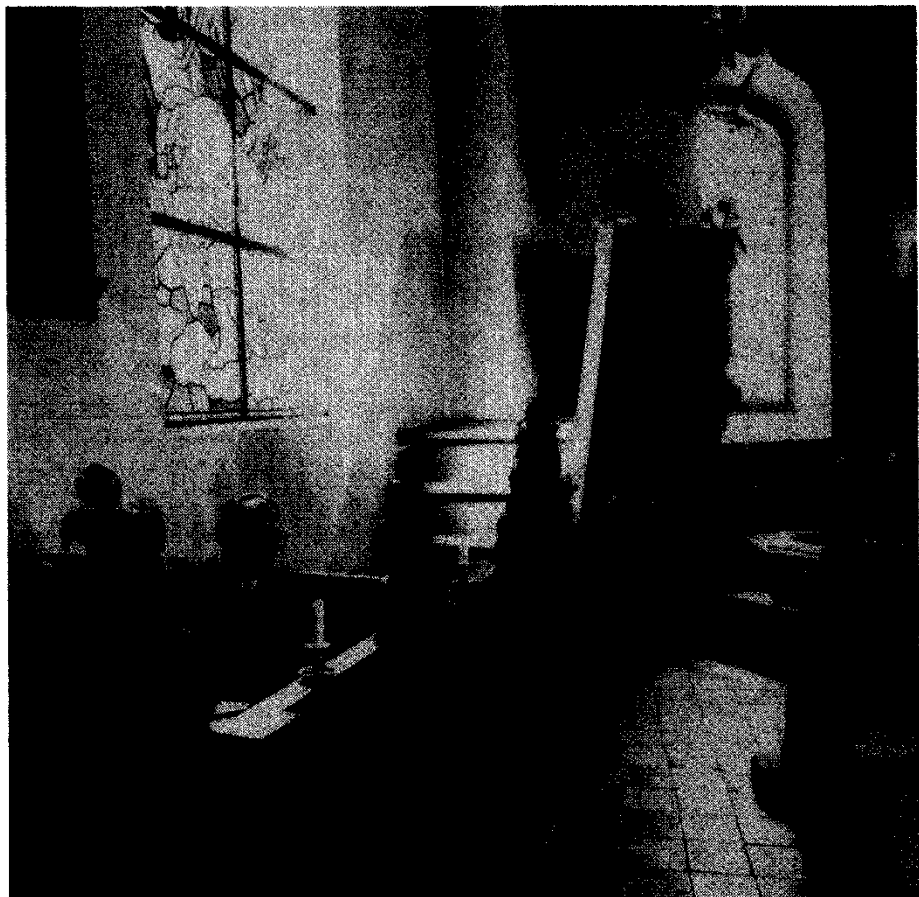
Så vidt man kan forstå af Thomas Lorentzens forklaring og beskrivelse af denne maskine, bestod den af en vandret aksel hvilende på 2 lodrette pæle, som skulle rammes ned i gulvet, hvor der tærskedes. Gennem huller i akslen anbragtes håndtagene på almindelige plejle. Han fortæller ikke, hvordan man fik disse plejle til at løfte sig og falde ned - formodentlig ved hjælp af et håndtag og gode armkræfter, men han har da tanker for, at lejet, hvor akslen hviler, skal smøres »med sådanne ting som ikke bliver stive, men stedse smidige og tynde«. Han hævder, at enhver bondesnedker eller hjulmand kan fremstille den for 2-3 rdl.

Det var en etatsråd Hornemann, der afsagde dorn over degnens tærskemaskine. Inden han havde set modellen, sluttede han af beskrivelsen, at den ikke var formålstjenlig. Da den desuden ikke var udført i fuld størrelse, og Lorentzen derfor ikke kunne fremkomme med attester på dens brugbarhed, kunne kommissionen ikke befatte sig med den. Efter at have set modellen ændrede etatsråden ikke standpunkt - han var stadig af den formening, at en tærskemaskine udført efter den indsendte model, ikke ville være hensigtsmæssig.

Og sådan endte Thomas Lorentzens drøm om en landbrugs- faglig karriere.

Han blev boende i Åbenrå, og her døde han 16. oktober 1836, 85 år gammel - den sidste degn i Hollænderbyen.

*St. Magleby kirkes
kordegn, Johs. Winther
i degnestolen,
der stammer fra
midten af 1800-tallet.*

De væsentligste arkivgrupper benyttet til denne fremstilling:

Rigsarkivet

- Sjællandske registre og tegnelser
- Rentekammerresolutioner
- Amtsregnskaber - ekstraskattemandtaller
- Generalkrigskommissariatets arkiv

Landsarkivet for Sjælland

- Sjællands stifts bispearkiv
- Sokkelund herreds provstearkiv

Erhvervsarkivet

- Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs arkiv

Dragør lokalhistoriske arkiv

- Kopi af kirkebøger for St. Magleby sogn
- Skoleprotokoller for St. Magleby og Dragør